

**Pr. prof. univ. dr. Leontin Popescu,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos“ din Galați**

ROLUL ICOANEI ȘI AL ICONARULUI ÎN TRADIȚIA CULTULUI ORTODOX

***Abstract:** Liturgical art to the extent that remains tied to liturgical worship can be assessed both as: Beauty comes from the first beauty and mystery, not hiding but discovers. The purpose of the Holy Icons in addition to the confession of the church dogmas, along with the mystical experience is undoubtedly the call or standing invitation to prayer. For the Orthodox Church, Icon is an expression of righteous confession of faith and an integral part of liturgical space, ie the Church and an essential element in the commission of the act of prayer. The icon is not an absolute, but an annex, but is a continuous and complete expression of faith and proclamation of the divine economy. For that reason, the life in Christ, whom we venerate in the icons is not a utopia, but a reality and therefore icons of the saints not have a decorative role in the Church, but convinced that holiness is within all men.*

***Keywords:** icon, worship, liturgy, prayer, art.*

Introducere

Întregul univers al Tradiției Ortodoxe este în mod esențial liturgic. În viața și spiritualitatea Bisericii Ortodoxe, cultul divin are un loc central și acest loc este ocupat de Sf. Euharistie, centrul și mediul specific al vieții ecleziale. În extensia sa, cultul divin cuprinde toate acele acte care pun omul în raport cu Dumnezeu¹, ferment al întregii credințe cu toate segmentele sale: doctrină, spiritualitate, practică bisericească,

---

1. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1980, p. 91; vezi și † Laurențiu STREZA, „Cinstirea lui Dumnezeu. Cultul și formele lui“, în: *Credința ortodoxă și viața creștină*, Sibiu, 1992, pp. 223-259, aici p. 259.

artă sacră. Pentru importanța sa și pentru locul pe care cultul îl are în viața Bisericii, creștinismul a fost definit² ca fiind o „religie liturgică, comunitate care săvârșește cultul”; teologia, mistica și disciplina, arta și toate aceste segmente ecleziologice devin importante prin celebrarea cultului. Pentru aceasta Liturghia ortodoxă este plină de simboluri, de semnificații, de taină, pentru că este o teologie a jertfei lui Hristos. Așa se face că într-o curgere neîntreruptă, ea ne introduce în taina Întrupării, Nașterii, Evangheliei, Patimii, Îngropării, Învierii și Înălțării Domnului având un sens simbolic-mistic și fructificând întregul material istoric, dogmatic și moral asemenea unui adevărat compendiu de adevăruri teologice. Antifoanele, ecteniile și rugăciunile Sf. Liturghii exprimă o profundă teologie care are ca centru pe Iisus Hristos, Dumnezeu-Omul jertfit pentru noi³. Și din acest punct de vedere, Liturghia ortodoxă apare ca o experiență anticipată a Împărăției lui Dumnezeu prin vederea apofatică.

Relația dintre icoana bizantină și cultul creștin

Simbolismul nu este parabolic sau alegoric, ci iconic în sensul de participare la jertfa lui Hristos⁴. Adunarea euharistică reprezintă în acest sens mai mult decât un semn sau simbol, ci o icoană a celor care sunt pe calea mântuirii. Din acest punct de vedere, Liturghia ortodoxă în înțelesul de unitate liturgică – locașul de cult ca spațiu definit pentru săvârșire, artă sacră, cântare psaltică, recitare, Sf. Evanghelie, Sfinte Vase, veșminte necesare, personal liturgic etc. – se distinge de orice viziune profană, și aceasta deoarece prin ea cel Nevăzut, eternul se face văzut prin cele văzute și temporale. Iată ecfonisul prin care începe Sf. Liturghie: „Binecuvântată este împărăția Tatălui

---

2. Georgij FLOROVSKIJ, „The Elements of Liturgy”, in: P. Edwall, E. Haymann, Wd. Maxwell, *Ways of Worship*, London, 1952, p. 52.

3. Traian VALDMAN, „La celebrazione eucaristica culmine della vita comunitaria ortodossa”, în: *Eucaristia sfida alle Chiese divise*, Padova, Messaggero, 1984, pp. 151-175, aici p. 168.

4. John ZIZIULAS, *Eucaristia e Regno di Dio*, Magnano (BI), Edizione Qiqajon-Bose, 1996, p. 30.

și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor⁵. Împărăția aceasta nu este o împărăție a unui împărat lumesc, indiferent cât de puternic ar fi el; spațiul și timpul dispar primind valoare eshatologică: prezent continuu și spațiu real unit cu cel reprezentat. De aceea Liturghia se săvârșește numai în biserică sfințită, adică împodobită cu icoane și fresce care alături de toată dinamica Liturghiei dau această dimensiune a timpului și a spațiului: „Timpul lui Dumnezeu unit cu timpul omului⁶, Biserica cerească unită cu cea pământească. Tot ceea ce compune biserica, părțile ei descriptive este integrat în taina liturgică. Liturghia însăși este o icoană a tot ceea ce a făcut Dumnezeu pentru creația Sa⁷. Așa după cum nu se poate săvârși Sfânta Liturghie fără rugăciuni, la fel nu se poate săvârși fără icoane. Dacă în mod excepțional Sfânta Liturghie se săvârșește în alt loc decât în biserică, trebuie să fie cel puțin un Antimis, pe care este zugrăvită Înmormântarea Domnului, o icoană a lui Hristos la dreapta Ușilor Împărătești și una a Maicii Domnului la stânga în direcția spre care privesc credincioșii.

Introducând în Împărăția cerească, a transfigurării, icoanele permit astfel trecerea de la realitatea finită la cea divină. Pentru aceasta și sunt chemate „porți ale veșniciei⁸, „ferestre spre absolut⁹ pentru că în mod continuu aduc în fața ochilor celor ce cred realitatea divină, contribuind în mod determinant la frumusețea Liturghiei Bizantine, la acel *mysterium fascinosum*¹⁰ al Sfintei Liturghii.

5. *Liturghier*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000, p. 125.

6. Alceste CATELLA, „Eucaristia Domenicale vertice della vita cristiana“, in: Rinaldo Falsini, *Il mistero cristiano e la sua celebrazione*, Milano, Edizioni OR., 1994, pp. 66-85, aici. p. 68; vezi și Leonid Uspenski, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, Apologeticum, 2006, p. 149.

7. Pavel EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996, p. 244.

8. John BAGGLEY, *Porți ale veșniciei. Icoanele și semnificația lor duhovnicească*, București, Ed. Sophia, 2004.

9. Michel QUENOT, *Icoana. Fereastră spre absolut*, București, Editura Enciclopedică, 1993.

10. Angelo AMATO, *Gesu il Signore. Saggio di cristologia*, Bologna, Edizioni Dehoniane, 1999, pp. 357-358.

În ansamblul ei, ca loc de cult, biserica este spațiul liturgic care cuprinde adunarea credincioșilor și înglobează simbolic întregul univers; lăcașul reprezintă aspectul *cosmic* al Bisericii¹¹. Și dacă îl cităm pe Dionisie Pseudo-Areopagitul, cuvântul „cosmos” este echivalent cu Frumusețea și Bunătatea prin excelență.

„Iar frumosului mai presus de ființă i se spune frumusețe, pentru frumusețea transmisă din ea însăși tuturor celor ce există, în mod propriu și pentru că este cauza pentru toate frumusețile și splendorile, ca o lumină ce se comunică cu razele ei ca un izvor ce atrage la sine (Kallos; adică este chemat frumos) unind toate în tot, chemând toate lucrurile în ele însele”¹².

Toate frumusețile terestre subzistă în frumusețe divină ca primă cauză a lor. În mod analogic și icoana, ca obiect liturgic, este vehicul și instrument al cunoașterii Frumuseții divine și este o cale ce conduce la descoperirea lui Dumnezeu.

Arta liturgică, în măsura în care rămâne supusă cultului liturgic, poate fi evaluată în dubla sa calitate: frumusețe ce vine din frumusețea primă și taină, care nu ascunde, ci descoperă¹³. Scopul Sfințelor Icoane pe lângă cel de mărturisire a dogmelor Bisericii¹⁴, alături de cel de trăire mistică, este fără îndoială cel de *chemare sau invitație permanentă la rugăciune*¹⁵. Pentru Biserica Ortodoxă, Icoana este expresie a mărturisirii dreptei credințe¹⁶ și parte integrantă a spațiului liturgic, adică

11. Leonid USPENSKI, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, Apologeticum, 2006, p. 128.

12. Sanctus DIONYSIUS AREOPAGITA, *De divinis nominibus*, în J. P. Migne, P. G. vol. 3, col. 586-996, aici col. 702 D: „Ipsa autem pulchritudo quidem appellatur, propter illam pulchritudinem quam rebus omnibus pro cuiusque modulo communicat, in quantum est causa omnis pulchritudinis ac venustatis, dum rebus omnibus pulchrificas fontalis sui radii distributiones lucis in morem afflat, omniaque ad se καλει, id est vocat (unde et καλλοσ, id est pulchritudo, dicitur et tota in totis quasi in se colligit.”

13. Cipriano VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia*, Milano, Edit. San Paolo, 1999, p. 66.

14. A. AMATO, *Gesu il Signore*, p. 358.

15. PF DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Evangelia slavei lui Hristos. Predici la Duminiile de peste an*, București, Ed. Basilica, 2016, p. 398.

16. PF DANIEL, *Evangelia slavei lui Hristos...*, p. 394.

a bisericii și un element esențial în săvârșirea slujbelor, așa cum sunt ramurile în legătura cu trunchiul. Icoana nu numai că se inspiră din cultul Bisericii, ci formează cu el un tot omogen, completându-l, explicându-l și mărindu-i acțiunea asupra sufletelor credincioșilor¹⁷. În afara spațiului bisericii, icoana își pierde în mare parte semnificația¹⁸. Fără îndoială, orice creștin are dreptul să aibă în casa lui una sau mai multe icoane, și chiar existența lor este necesară, dar numai în măsura în care viața și casa creștinului sunt o prelungire a bisericii și a Liturghiei. Altfel, icoana devine un obiect de decor. Tot așa, o galerie este un loc neadecvat pentru icoane. Mai mult, dacă evaluăm funcția liturgică a icoanei, care este una primară alături de muzică, predică și cateheză, vedem că fiecare icoană are un loc bine precizat în cadrul anului liturgic, în calendarul liturgic al sărbătorilor și duminicilor¹⁹.

Liturghia împreună cu tot complexul liturgic ortodox și arta liturgică sunt două valori care în celebrarea cultului sunt o unică realitate. Strânsul lor raport se arată în aceea că în timp ce primul încearcă să descopere lumea spirituală, celălalt îmbracă această lume spirituală în culori și forme accesibile tuturor²⁰. Structura însăși a Bisericii putem spune că este determinată în mod direct de Sf. Liturghie, dar Sf. Liturghie determină și aparatul iconografic: frescele și icoanele sunt în mod direct implicate în derularea liturgică, dincolo de orice funcție decorativă și estetică. Din această cauză, icoana bizantină este considerată un loc privilegiat de întâlnire cu slava lui Dumnezeu și ea aparține în mod esențial atât teologiei, cât și spiritualității și cultului creștin. Și din acest punct de vedere, icoana bizantină poate fi numită o sinteză teologică și o *teologie în imagini*²¹. Tocmai acest lucru ne spun Sfinții

17. † VASILE Târgovișteanul, „Sfintele icoane în credința și evlavia ortodoxă”, în: *Îndrumător pastoral*, București, Ed. Arhiepiscopia Bucureștilor, 1981, pp. 83-86, aici p. 86.

18. Diac. Laurențiu DRĂGHICENOIU, „De la simbol la icoană”, în: *Glasul Bisericii*, anul LXX (2011), nr. 1-6, pp. 155-184, aici, p. 181.

19. Georges GHARIB, *Le icone festive della chiesa ortodossa*, Milano, Ancora, 1985, p. 36.

20. Vincenzo GATTI, „Arte”, în: Dominico Sartore e Achile M. Triacca, *Nuovo Dizionario di Liturgia*, Milano, Edizione San Paolo, pp. 103-110, aici 106, col. 2.

21. Pr. Ioan DURĂ, „Icoană și Liturghie”, în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 1 (1982), pp. 84-89, aici p. 87.

Părinți participanți la Sinodul VII Ecumenic prin gura diaconului Epifanie:

„Ceea ce Sfintele Scripturi, Viețile bărbaților sfinți ne spun prin cuvinte, asemenea acestora noi amintim prin imaginile picturii, însăși opera lui Dumnezeu. Așa cum a zis Marele Vasile: Ceea ce istoria comunică auzului prin cuvânt, același lucru în chip tăcut pictura comunică ochilor prin reprezentare”²².

Sfânta Evanghelie nu este doar literă și cuvânt, ci fapte, istorie a mântuirii în care Hristos se descoperă în manifestarea Sa către ceilalți, ucenici și lume. Și Icoana ortodoxă poate fi considerată din acest punct de vedere „Evanghelie pictată, cuvânt – simbol vizibil”²³. Condacul slujbei Utreniei din prima Duminică a Postului Mare, numită și Duminică Ortodoxiei „ziua a șaptea a Bisericii”²⁴ în amintirea triumfului icoanei împotriva iconoclasmului, sintetizează cel mai bine aspectul de „citire” inerent în teologia icoanei: „Cuvântul Tatălui cel necuprins, din tine, Născătoare de Dumnezeu, S-a cuprins întrupându-Se; și chipul cel dintâi întorcându-L, cu dumnezeiasca podoabă l-a amestecat. Deci, mărturisind mântuirea, îl închipuim cu fapta și cu cuvântul”²⁵. Cine acceptă Scriptura și aude viețile sfinților acceptă și icoana. Nimeni nu poate declara că este creștin ortodox fără acceptarea și cinstirea icoanelor²⁶. Cultul, Scripturile și icoana se sprijină una pe alta contribuind la propovăduirea lui Hristos²⁷.

22. *Concilium Nicaenum secundi*, în I.D Mansi, vol. 13, col. 1-758, aici col. 300C: „Et divinas Scripturas recitantes, vitasque sanctorum virorum relegentes, et imaginales picturas intuentes, gestorum secumndum Deum ipsorum operum recordamur... Qae enim semo per auditionem representat, haec pictura tacens per imitationes ostendit, sicut dixit magnus Basilius”; vezi și Sactus Basilius Magnus, *Homilia XIX, In Sanctos quadraginta martyres*, în J. P. Migne, PG, vol. 31, col. 507-526, aici col. 510A: „Quae enim historiae sermo per auditum exhibet, ea ob oculos ponit silens pictura per imitationem.”

23. PF DANIEL, *Evanghelia slavei lui Hristos...*, p. 398.

24. Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Considerații în legătură cu Sfintele Icoane”, în: *Biserica, Misiune, Slujire*, Galați, Ed. Arhiepiscopiei Dunării de Jos, pp. 76-98, aici p. 78.

25. *Triod*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 183.

26. PF DANIEL, *Evanghelia slavei lui Hristos...*, p. 394.

27. Pr. Ene BRANIȘTE, „Teologia Icoanelor”, în: *Studii Teologice*, anul IV, nr. 3-4 (1952), pp. 175-201, aici p. 186.

Părintele Stăniloae asociază icoana cu exegeza spunând că „Icoana bizantină e solidară cu exegeza patristică începătoare a Sfintei Scripturi. Icoana face vădit în imagine și în mod simultan ceea ce exegeza și propovăduirea patristică se silesc să spună prin cuvinte și în mod succesiv”²⁸. Deci, fiecare icoană repetă în manieră proprie ceea ce spune Sf. Scriptură, dar pentru aceasta ea nu trebuie confundată cu o simplă lectură literară sau cu o grijă pedagogică, ci trebuie spus că fiecare icoană în mod propriu vorbește de Slava lui Dumnezeu-Omul și cel ce o privește are această experiență și descoperire prin puterea Duhului Sfânt. Acest lucru ni-l spune cel mai deslușit Sf. Ioan Damaschin când zice:

„Odinioară Dumnezeu cel necorporal și fără formă nu se zugrăvea deloc. Acum însă, prin faptul că Dumnezeu S-a arătat în trup, a locuit împreună cu oamenii, fac icoana a ceea ce Dumnezeu este văzut. Nu ador materia, ci pe Creatorul materiei care S-a făcut din cauza mea materie, și a primit să locuiască în materie și prin materie a lucrat mântuirea mea; Nu voi înceta de a cinsti materia prin care mi-a fost adusă mântuirea... Nu este oare materie lemnul crucii... muntele cel sfânt și respectat... cerneala și cartea Evangheliei...? Și nu este materie Trupul și Sângele Domnului nostru? Sau taie cinstea și venerarea tuturor acestora! Sau admite potrivit tradiției Bisericii și cinstirea icoanelor care sunt sfințite prin numele Domnului și ale prietenilor lui Dumnezeu, și pentru acest motiv adumbrite de harul Sfântului Duh. Nu înțelege materia ca netrebnică pentru că nu merită de a fi disprețuită. Nimic din ceea ce Dumnezeu a făcut nu merită disprețul. Aceasta este opinia maniheilor”²⁹.

28. Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Introducere”, în: Wilhelm Nyssen, *Începuturile picturii bizantine*, trad. de pr. D. Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1975, p. 8.

29. S. IOANNES DAMASCENUS, *De imaginibus Oratio I*, în J.P. Migne, PG. vol. 94, col. 1232-1284, aici col. 1245BCD: „Quapropter Deum olim, ut corporis ac figurae expertem, imago nulla referebat. Nunc vero posteaquam in carne visus est Deus, et cum hominibus conversatus est, qua parte conspiciendum se praebuit, Dei imaginem efformo. Non materiam, sed materiae auctorem adoro; qui propter me materia factus est, et in materia habitare voluit, quo per materiam salutem meam operaretur: nec materiam, per quam salus parta mihi est... Annon materia erat lignum crucis... Nonne materia erant mons sanctus ac venerandus ...nunquid materia nun sunt corpus ac sanguis Christi? Horum omnium cultum adorationemque e medio tolle: aut ecclesiasticis intitutis obtemperans, sine, ut dei et eorum, qui amicorum Dei sanctis-

Prin urmare iconografia face parte din Tradiția Bisericii, un mijloc de transmitere și exprimare a Revelației divine întrunind aceeași semnificație liturgică, dogmatică și educativă ca și Sfânta Scriptură³⁰.

Iconografia ortodoxă exprimă adevărul Bisericii, adevăr pe care limbajul uman l-a înfrumusețat prin cuvinte, despre cele legate spre exemplu de iconomia mântuirii, descriind fapte, oameni și evenimente care au dus la împlinirea ei. În icoană se întâlnește totdeauna înțelesul dogmatic cu cel moral:

„Bucurie de nedescris, puterea credinței precum și capacitatea de a trăi devin pentru noi motivul de a respecta și să săruta chipurile care sunt reprezentate în imaginile sacre. Vederea chipului Domnului este pentru noi o fericire – zice Sf. Nichifor al Constantinopolului –, fundament pentru adevărul dogmelor și pentru tot ceea ce s-a făcut pentru noi în iconomia mântuirii [...] aceasta este Teologia Ortodoxă, [...] acesta este limbajul iconografiei bisericesti”³¹.

Din acest motiv ca și operă de artă, icoana nu e un absolut, dar nici o anexă, ci este o continuă și completă exprimare a credinței³² și o proclamare neîncetată a iconomiei divine. Icosul de la Utrenia din Duminica Ortodoxiei ne dezvăluie taina că noi suntem beneficiarii acestei iconomii divine despre care au scris prorocii Vechiului Testament și luăm astfel cunoștință că mântuirea vine prin mărturisirea credinței cu fapta, cu cuvântul și cu ochiul în Domnul Hristos cel din Treime întru care ne și botezăm:

„Această Taină a iconomiei, de la Dumnezeu fiind însuflați, de demult prorocii, și dobândind strălucirea ei, mai înainte au vestit-o pentru

---

simo nomine decorantur, arque adeo divini Spiritus gratia sunt obumbrati, imagines adorentur. Nihil materiae detrahas; neque enim contemtu digna est. Nihil siquidem, quod factum a Deo sit, aspernabile fuerit. Hoc Manichaeorum opinionem sapit“.

30. L. USPENSKI, *Teologia icoanei...*, pp. 64, 65.

31. S. NICEPHORUS, Archiepiscopi Constantinopolitani, *Antirrhetici tres adversus Constantinum Copronymum*, in JP. Migne, PG, vol. 100, col. 206-534, aici col. 282, nota 40: „Gaudium ineffabile, fideique robur, et rectum vitae genus nobis contingit ex sacram imaginum veneratione ac studio. Certe fidelibus laetitiam conciliat spectata Domini figura, et verorum dogmatum firmamenta sunt res incarnationis corporaliter observatae [...]. Haec est orthodoxae fidei theologia [...], hec ecclesiasticae iconographiae ratio“.

32. PF. DANIEL, *Evangelia slavei lui Hristos...*, p. 394.

noi cei ce am ajuns la sfârșitul veacurilor. Deci luând prin ea dumnezeiasca cunoștință, un Domn pe Dumnezeu cunoaștem în trei fețe slăvit; și Acestuia singur slujind, având o credință și un botez, în Hristos ne-am îmbrăcat. Deci mărturisim mântuirea, cu fapta și cu cuvântul pe aceasta o închipuim³³.

Așadar, Icoana nu este o simplă imagine, ci ne dă sentimentul prezenței reale a lui Dumnezeu, un fel de „teofanie“, chiar dacă este una imperfectă³⁴. Din acest punct de vedere, Icoana bizantină este o mărturie vie despre Dumnezeu și despre iubirea Lui față de toți. Icoana lui Hristos nu este doar o imagine a lui Iisus Omul, ci dimpotrivă, a lui Dumnezeu care „S-a făcut om pentru noi și pentru a noastră mântuire“.

În timp ce o pictură a Renașterii occidentale poate fi considerată o fereastră deschisă spre lumea simțurilor reprezentând o izbucnire a spațiului din față noastră, fiind o reproducere a naturii³⁵, dimpotrivă, Icoana bizantină reprezintă o iradiere duhovnicească a prezenței lui Dumnezeu, a sfinților ce-i reprezintă³⁶. Și acest lucru nu este o teologie abstractă sau un concept abstract, idealist cum ar putea spune cineva, ci o realitate trăită și experimentată: sfinții sunt cei care au trăit și au experimentat viața în, cu și pentru Hristos. Virtuțile lor, morala lor sunt „virtuțile“ și „morala“ lui Hristos ca trup al Bisericii. Astfel când ne referim la virtuțile vreunui sfânt îl întâlnim de fapt pe Hristos care l-a inspirat și i-a dăruit harul de a-L urma ca și ucenici. Pentru acest motiv, sărbătorile sfinților au un rol special în cultul Bisericii și datorită acestuia pereții bisericilor sunt împodobiți cu icoanele lor. Creștinul descoperă în icoanele sfinților certitudinea că tot ceea ce învață Biserica este realizabil. Sfinții, care au fost și ei oameni ca și noi, cu păcate și greșeli, au trăit viața evanghelică și au primit harul care a lucrat în ei sfințenia. De aceea, viața în Hristos pe care o venerăm în icoane nu este o utopie, ci o realitate și, în consecință, icoanele sfinților nu au un rol decorativ în Biserică, ci exprimă convingerea că sfințenia poate fi parcursă de toți oamenii. Întrucât reprezintă lumea noastră, dar trans-

33. *Triod*, 1986, p. 183.

34. E. BRANIȘTE, „Teologia Icoanei“, p. 191.

35. D. STĂNILOAE, „Considerații...“, p. 93.

36. A. AMATO, *Gesu il Signore*, p. 356.

figurată, icoana îl face pe privitor să ajungă la o altă viziune asupra lumii, și îl invită să se transforme lăuntric, pentru a putea participa și el la lumea transfigurată, de care ia cunoștință³⁷. Sfintele icoane au mai întâi o funcție de călăuzire și întărire în dreapta credință. Ele au rol instructiv și haric³⁸. Ele întipăresc în mintea și amintirea credincioșilor învățătura despre Dumnezeu cel în Treime, actele mântuitoare ale lui Hristos, locul Maicii Domnului în iconomia Întrupării Fiului, rodirea credinței în Hristos, în sfinți, ca îndemn la sfințirea noastră³⁹. Icoana – ne spune Sf. Teodor Studitul –

„ne arată pe Hristos în nașterea Sa, botezat, săvârșind minuni, răstignit, îngropat, înviat, înălțându-Se la cer. În toate acestea, noi nu ne înșelăm ca și cum toate acestea nu ar fi avut loc, căci vederea se adăugă contemplării minții și prin amândouă – este întărită credința noastră în taina întrupării”⁴⁰.

Sfântul Ioan Damaschin spune că motivul pentru care există icoana este tocmai acela de a fi călăuză pentru conștiință⁴¹ și pentru a aduce aminte de lucrările lui Dumnezeu:

„În general, icoana a fost făcută spre folos, binefacere și mântuire, pentru ca, prin faptul că sunt scoase la iveală și vădite lucrurile, să cunoaștem cele ascunse și astfel pe cele bune să le dorim și să le râvnim, iar pe cele contrare, adică pe cele rele, să le evităm și să le urâm”⁴². „Icoa-

37. M. QUENOT, *Icoana...*, p. 105.

38. Pr. Ștefan C. ALEXE, „Sensul Icoanei la Sfântul Ioan Damaschin și Sinodul VII Ecumenic (Niceea, 787)”, în: *Biserică, Misiune, Slujire*, Galați, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, pp. 99-113, aici p. 106.

39. PF DANIEL, *Evanghelia slavei lui Hristos...*, p. 399.

40. S. THEODORUS STUDITA, *Refutatio et Subversio. Impiorum Poematum*, în J.P. Migne, PG, vol. 99, col. 435-476, aici col. 455C: „Et (Christus) nobis est imago depicta instar sacri luminis, ac salutaris monumenti, dum ipsum natum intuemur, baptizantum, edentem miracula, crucifixum, sepultum, resurgentem, in caelos ascendentem, in quibus recte dicimus non ita se rem habere, consentiente visu cum animi contemplatione; et ex ambobus confirmati in fide mysterii incarnationis”.

41. E. BRANIȘTE, *Teologia Icoanelor*, p. 181.

42. S. IOANNES DAMASCENI, *De imaginibus Oratio III*, în J. P. Migne, PG. vol. 94, col. 1317-1420, aici col. 1338C: „Cuius gratia instituta sit imago. Excogitata est imago: quin etiam utilitatis, beneficentiae et salutis causa; ut nempe ex rebus ostentatis propalatis, ea quae latent dignoscamus, atque tum bona prosequamur et aemulemur, tum contraria, sive mala, vitemus et fugiamus.”

nele au fost așezate pentru a avertiza prin har, nu ca niște dumnezei, ci ca unele ce ne amintesc de lucrările divine⁴³.

Icoana prezență tainică a celui reprezentat

Biserica Ortodoxă ilustrând în icoane pe Hristos, pe Maica Sa și pe sfinți, nu face altceva decât să evidențieze locașul Bisericii drept copie a vechiului Eden, așa cum spune Sf. Nichifor al Constantinopolului:

„În acest chip vedem Biserica drept un Paradis totdeauna verde și universal după cum vedem în Eden foarte multe frumuseți, cu diversele plante având în centru lor Pomul vieții, tot așa și sfintele icoane ale sfinților ce le onorăm au în centru imaculata icoană a Domnului și cea a Maicii Sale⁴⁴.

De aceea locașul de cult ortodox nu poate fi conceput fără icoane deoarece totul prin icoană prinde viață și sens. Icoana este considerată ca o prezență vie, o iradiere a prezenței lui Dumnezeu și a Sfinților. Iconostasul bisericii este un „perete viu“, „hotarul dintre lumea nevăzută și cea văzută“, o vedenie pentru că ne dă să contemplăm prezența Domnului și a Sfinților în mod iconografic⁴⁵. E o mișcare către noi pentru o invitație la coparticipare, la o împreună lucrare. În cazul acesta nu vorbim de o prezență simbolică, ci în mod propriu de o prezență personală. Icoana nu reprezintă doar o simplă amintire a unui fapt, a unui chip, ci e semnul unei prezențe actuale. În acest sens putem înțelege ce ne spune Sf. Teodor Studitul când zice că

„Prototipul nu este în icoană după ființă, altfel icoana ar fi numită și ea prototip și, în mod invers, prototipul ar fi numit icoană. Aceasta ar fi însă

---

43. IOANNES DAMASCENI, *De imaginibus Oratio I*, col. 1247D: „Commonitionis quippe gratia propositae erant imagines, non tanquam dii, sed ut divinatorum operum admonitrices essent“.

44. S. NICEPHORUS, Archiepiscopi Constantinopolitani, *Antirrhetici tres adversus Constantinum Copronymum*, col. 344D, nota 83: „Itaque Ecclesiam videmus instar ornatissimi ac florentissimi horti, atque illo Edenico multo pulchrioris: que videlicet ceu arboribus variis ornatur sanctorum venerandis iconibus; medium habens vitae lignum, intemeratam Servatoris imaginem, et eius qui hunc in celum virginitate peperit purissima Matris Dei“.

45. Pavel FLORENSKI, *Iconostasul*, trad. și cronologie de Boris Buzilă, București, Anastasia, 1994, p. 156.

absurd, pentru că fiecare natură (cea a modelului și cea a icoanei) are definiția sa proprie; prototipul este deci în icoană din cauza asemănării persoanei⁴⁶.

Sf. Ioan Damaschin ne explică și mai bine când zice:

„Harul lui Dumnezeu se odihnește deasupra icoanei dat fiind că în timpul vieții lor, sfinții erau plini de Duh Sfânt. La fel și după moarte, harul Sfântului Duh rămâne pururea în sufletele lor, în trupurile aflate în morminte, în trăsăturile și sfintele lor chipuri, iar aceasta nu prin fire, ci ca urmare a harului și lucrării divine⁴⁷.”

Evident că astfel de prezențe tainice în icoană, trimit la prezența proprie a lui Hristos, a Maicii Domnului și a sfinților în slava lui Dumnezeu și sunt strâns legate de alte prezențe tot atât de tainice cum ar fi prezența reală a lui Hristos în Euharistie și în celelalte Sfinte Taine ale Bisericii, dar și în Cuvântul Evangheliei și rugăciunea Bisericii. Prin urmare, atât icoana cât și celelalte sunt o invitație la dialog și la comuniune.

Pictorul de icoane și importanța programului iconografic

Pentru ca o icoana să atingă această dimensiune de a fi o prezență reală a celui reprezentat, aghiograful (pictorul) trebuie să fie interesat mai mult să redea mesajul teologic și liturgic, decât să pună în evidență tehnica și culorile. Icoana, prin reprezentarea bidimensională a subiectului, trebuie să-l sustragă pe pictor din realitatea naturală a celor trei dimensiuni. E vorba de o certă și sigură alegere teologică din partea pictorului. Bidimensionalitatea este instrumentul prin care

---

46. S. THEODORUS STUDITA, *Refutatio et Subversio. Impiorum Poematum*, col. 420D: „Prototypum non est secundum substantiam in imagine; alioqui diceretur etiam imago prototypm, ut et vice versa prototypum imago: quod non usuvenit: eo quod est utrusque propria naturae definitio: sed secundum hypostasis similitudem in quo non inest alia ratio definitionis”.

47. S. IOANNES DAMASCENI, *De imaginibus Oratio I*, 19, col. 1249: „Sancti enim, dum viverent repleti erant Spiritu Sancto, et postquam decesserunt, Spiritus sancti gratia illorum semper tum animis adest, tum corporibus in sepulcris, quin et ipsorum figuris ac sanctis imaginibus, non quidem secundum substantiam sua, sed per gratiam et efficientiam”.

pictorul poate reprezenta o viziune⁴⁸. De aici, concepția duhovnicească și aproape sacerdotală a aghiografului. Și aceasta pentru că ceea ce realizează el prin icoană este un fapt profund teologic, și viața lui trebuie să fie înduhovnicită pentru a putea vedea realitatea divină pe care trebuie să o reprezinte în icoană. Iconarul trebuie să-și despoaie arta sa de orice element individual⁴⁹ și să se lase purtat de inspirația Duhului Sfânt impunându-și nu doar o asceză materială, ci și una a ochilor, pentru a evita forme și culori inutile și înșelătoare⁵⁰. Doar așa va putea „vedea” realitatea divină ce trebuie să o reprezinte în icoană. Numai așa icoana evită de a fi considerată o concepție fantastică sau artistică a prototipului reprezentat, ci o expresie a unei realități mistice. În pictarea icoanei nimic nu este la întâmplare și nimic nu este lăsat la latitudinea artistului, ci icoana urmează un tipic stabilit de învățătura Bisericii tocmai pentru a reda cât mai fidel prototipul și de a provoca trăirea mistică în cel ce o privește. Pentru aceasta, icoanele în Biserica Ortodoxă nu sunt doar niște simple tablouri ce redau chipurile unor evenimente sau persoane sfinte, ci ele sunt o expresie a învățăturii Bisericii și ceea ce le diferențiază de orice artă, în general, nu este subiectul, ci stilul de reprezentare. Stilul și el nu este unul oarecare ce poate fi adaptat potrivit necesităților sau curentelor artistice din diferitele perioade istorice, ci trebuie ca el să fie unul ce poate reprezenta conținutul interior al persoanelor pe care le reprezintă. Părinții Sinodului VII Ecumenic o spun foarte clar în această privință: „Stilul icoanelor nu este invenția pictorilor, ci aprobarea instituției și tradiției Bisericii Universale”⁵¹.

Datorită tradiției și a menținerii unei observații continue, Biserica Ortodoxă nu a preluat, așa cum a făcut arta modernă în general, pictarea icoanelor după un model viu sau potrivit puterii de expresie a mijloacelor tehnice ale pictorului, și aceasta pentru că icoana n-ar

48. Pietro GALIGNANI, *Mistero e immagine. L'icona nella tradizione bizantina*, La Casa di Matriona, 1981, p. 65.

49. L. USPENSKI, *Teologia icoanei...*, p. 30.

50. A. AMATO, *Gesu il Signore*, p. 357.

51. *Concilium Nicaenum secundi*, în I. D. MANSI, vol. 13, col. 251BC: „Non est pictorum adinventio imaginum factura, sed catholicae ecclesiae approbabilis legislatio et traditio”.

mai fi o reprezentare a prototipului, iar numele purtat de icoană ar fi o falsificare a învățaturii și tradiției Bisericii cu privire la chipurile sfinte ale Mântuitorului, Maicii Domnului și ale sfinților în general⁵². În arta iconografică, dimpotrivă, orice indiciu individual dispare în favoarea tainei care vine în prim plan. Pentru perioada de început a artei bizantine, lucru uitat azi de unii iconografi, icoana nu purta niciodată semnătura celui ce a făcut-o, și aceasta pentru că icoana trebuie să vorbească celui ce o vede, și nu măiestria, tehnica celui ce a executat-o. Mai mult, dacă ne gândim la modul de raportare al omului contemporan la icoană și la ceea ce reprezintă pentru el, icoana nu trebuie considerată un obiect de comerț, locul ei este prin excelență cel liturgic, și nu muzeul, pinacoteca. Grija pentru aspectul moral al artei o regăsim nu de puține ori în exprimarea Bisericii. Sinodul Quinisext prin canonul 62 și 100 interzice orice asociere a imaginilor sfinte cu manifestări sau reprezentări imorale și păgâne⁵³. În acest sens Biserica prin învățătura și menținerea Sf. Tradiții cu privire la pictarea icoanelor a ținut cont nu de morala seculară, și nici de logica lumească, ci de ceea ce exprimă și transmite icoana, și anume trăirea mistică, transcendența divină. Canonul 82 Quinisext⁵⁴ exprimă tocmai acest lucru: Icoana are drept temei fundamental întruparea Fiului lui Dumnezeu – și prin aceasta canonul face trecerea de la reprezentarea simbolică la ceea ce numim astăzi programul iconografic⁵⁵, adică la regulile pe care Biserica le-a impus în ceea ce privește pictarea icoanelor și a pereților bisericii. Și aici trebuie să spunem că aceste reguli și canoane după care trebuie executată o icoană au fost percepute uneori ca restrictive, în epoca modernă pictorii renunțând la ele în numele unei așa zise „libertăți”⁵⁶; în cazul icoanei ceea ce este important este învățătura Bisericii, icoana trebuie să mărturisească dreapta credință a Bisericii. De aceea potrivit tradiției Bisericii, nu oricine poate picta icoane, ci numai acei care dovedesc dreapta

52. L. USPENSKI, *Teologia icoanei...*, p. 80.

53. Arhidiacon Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, Editura Polib, 1993, pp. 141, 151.

54. I. N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, p. 159.

55. Pr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, pp. 445-451.

56. L. USPENSKI, *Teologia icoanei...*, p. 151.

credință printr-o viață demnă și morală⁵⁷. Din acest punct de vedere se poate vorbi de o chemare, vocație duhovnicească a aghiografului. Arta iconografică fiind în mod profund o artă ce exprimă teologia Bisericii, și pictorul trebuie să fie un om duhovnicesc, pătruns și luminat de harul Sfântului Duh. Pentru a înțelege mai bine această vocație a pictorului, nu ne trebuie decât să privim *Icoana Schimbării la față* și vom înțelege că pictorul care reprezintă acest moment din viața Mântuitorului Hristos trebuie să dovedească o maturitate și capacitate duhovnicească deosebită⁵⁸. Ceea ce trebuie remarcat în această icoană este tocmai redarea *luminii taborice* care trebuie se domine în detrimentul celei naturale și care dă icoanei dimensiunea eshatologică. Privirea unei icoane ortodoxe trebuie să exprime taina întrupării și a transfigurării ca semn al iconomiei divine pentru mântuirea oamenilor, dar și atitudinea duhovnicească atât în realizarea ei, cât și în receptarea mesajului ei.

„Un veritabil iconar – zice Leonid Uspenski⁵⁹ – trebuie să fie în comuniune cu modelul zugrăvit, nu numai prin apartenența sa la trupul Bisericii, ci și prin experiența personală a sanctificării; el trebuie să fie un pictor creator care percepe și dezvăluie sfințenia altuia, prin mijlocirea propriei sale experiențe spirituale. Puterea lucrătoare a unei opere depinde de experiența spirituală a pictorului, de gradul comuniunii acestuia cu prototipul“.

57. *Sinodul din 869-870*, din vremea patriarhului Ignatie, îndreptat împotriva Sf. Fotie, patriarhul Constantinopolului și considerat la Roma drept al VIII-lea Sinod Ecumenic, prin canonul al 7 lea interzice celor cu o viață imorală să picteze icoane. Cfr. *Sancta Synodus Octava Generalis, Constantinopolitana Quarta*, în I.D. MANSI, vol. 16, col. 1-534, aici col. 402: „Sanctas et venerandas imagines excitari, hominesque divinae atque humanae sapientiae disciplinas doceri perquam utile est: sed hoc ut ab indignis siat, non decet. Quapropter a damnatis, et ab ecclesia anathemate resectis, sacras imagines in templis nequaquam pingendas, nec litteras ab eisdem quocumque in loco, quoad ab errore suo resipuerint, tradendas esse sancimus. Quicumque igitur post hoc decretum nostrum, huiusmodi ad sacrarum imaginum in ecclesia pingendarum operam, litterasque docendas, quocumque modo admiserit, si clericus sit, gradu suo periclitetur: si laicus, a oetu fidelium exclusus, sacrae communionis mysteriis privetur“; vezi și L. USPENSKI, *Teologia icoanei...*, p. 95; vezi și *Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură bisericească a Patriarhiei Române*, București, 2012, cap. VI, art. 129, lit. m).

58. Gervais DUMEIGE, *Nicee II*, Paris, Edizione del'Orante, 1978, pp. 185-206.

59. L. USPENSKI, *Teologia icoanei...*, p. 123.

Concluzii

Realizarea unei icoane chiar din punctul de vedere al execuției tehnice este un act real de credință și nu numai; în același timp reflectă experiența mistică a întregii Biserici. Sf. Ioan Damaschin zice în această privință:

„Spune-mi, omule, dacă vreun păgân vine la tine spunându-ți: «Arată-mi credința, pentru ca să pot crede și eu» – ce îi vei arăta? Nu cumva îl vei ridica de la cele văzute către cele nevăzute? Du-l într-o biserică (...) și așează-l înaintea icoanelor ce se află zugrăvite acolo”⁶⁰.

Experiența duhovnicească personală a unui iconar exprimată în acribia de a păstra credința și învățătura Bisericii în executarea icoanei nu poate fi sesizabilă privitorului, dar poate fi percepută în viața Bisericii și verificată de către aceasta. Teofan Grecul⁶¹, Andrei Rubliov și alți maeștri ai icoanei din trecut aveau și o profundă viață interioară. Dar ei nu se pictau pe ei înșiși, ci icoanele lor sunt adânc înrădăcinate în tradiția Bisericii, care îmbrățișează experiența totală de veacuri a Bisericii. Mulți dintre iconari au fost, de asemenea, mari mistici contemplativi.

În icoana bizantină totul este teologie și teofanie, începând de la motivele alese și terminând cu structura compoziției, cromatica și modul de tratare. Culorile nu există ca atare în icoană, ci există încărcătura dogmatică conținută în fiecare din culorile folosite. De aceea, o culoare străină, strecurată de dragul efectului plastic, pentru un ortodox își va cere numaidecât motivarea sa doctrinară, altfel ea nu-și confirmă dreptul la prezență într-o lucrare care vorbește despre Dumnezeu. Așa după cum o lucrare profană vorbește despre lumea sensibilă și emotivă într-un mod personal al artistului, tot așa și icoana ortodoxă reprezintă realitatea Împărăției lui Dumnezeu, care nu este lumească, într-o manieră a învățaturii manifestată de-a lungul timpului de către Biserică. Din acest punct de vedere, icoana este și cale și mijloc de mărturisire a credinței Bisericii despre îndumnezeirea omului.

---

60. S. IOANNES DAMASCENUS, *De sacris imaginibus adversus Constantinum Caesarem*, în J.P. Migne, PG, vol. 95, col. 310-354, aici col. 325CD.

61. Pictor bizantin (circa 1335-1410), mentor și profesor al lui Andrei Rubliov.